

УДК 81'255.2:6

ВПЛИВ НАСИЧЕНОСТІ ТЕКСТУ СПЕЦІАЛЬНОЮ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ НА ЧАСТОТУ РОЗ'ЯСНЕНЬ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Бахов І.С., д. пед. н., доцент,
завідувач кафедри іноземних мов, теорії і практики перекладу
Міжрегіональна Академія управління персоналом

Стаття присвячена висвітленню питання насиченості тексту спеціальною термінологією як фактора, що потенційно впливає на частоту та розподіл роз'яснень у науково-технічному перекладі. Пояснюється, як ступінь насиченості спеціальною термінологією пов'язаний із компетенцією учасників дискурсу щодо предмету розгляду, як ці параметри відображаються на відповідній оціночній шкалі Р. Арнтца.

Ключові слова: науково-технічний переклад, насиченість спеціальною термінологією, роз'яснення, утворення композитів.

Стаття посвячена освещению вопроса насыщенности текста специальной терминологией как фактора, потенциально влияющего на частоту и распределение разъяснений в научно-техническом переводе. Объясняется, как степень насыщенности специальной терминологией связана с компетенцией участников дискурса относительно предмета рассмотрения, как эти параметры отображаются на соответствующей оценочной шкале Г. Арнтца.

Ключевые слова: научно-технический перевод, насыщенность специальной терминологией, разъяснения, образования композитов.

Bakhov I.S. INFLUENCE OF TEXT SATURATION WITH SPECIAL TERMINOLOGY ON THE FREQUENCY OF EXPLANATIONS IN SCIENTIFIC AND TECHNICAL TRANSLATION

The article is devoted to the study of the saturation of the text by special terminology as a factor that potentially affects the frequency and distribution of explanations in the scientific and technical translation. It explains how the degree of saturation with special terminology is related to the competence of the participants in the discourse on the subject of consideration, and how these parameters are displayed on the corresponding R. Arnsts rating scale.

Key words: scientific and technical translation, saturation with special terminology, explanation, formation of composites.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлюється тим фактом, що насиченість тексту спеціальною термінологією вимагає роз'яснень у науково-технічному перекладі. Сучасні вимоги до перекладу науково-технічної літератури вимагають формування спеціальної компетенції учасників дискурсу щодо предмета розгляду. Науково-технічні терміни як мовні знаки, що репрезентують поняття спеціальної, професійної галузі науки чи техніки, є суттєвим складником науково-технічних текстів і однією з головних причин виникнення труднощів під час перекладу з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників (наприклад, термінів-неологізмів) і національну варіативність. Теоретичним аспектам науково-технічного перекладу й практичним питанням навчання науково-технічного перекладу останнім часом приділяли увагу українські дослідники О. Бондарець [1], Е. Дерді [2], С. Ібрагімова [3], В. Карабан [4], А. Коваленко [5], М. Коровченко [6], А. Саркісова [7], Л. Цибулько [8], С. Цимбал [9], Л. Черноватий [10] та ін. Питання насиченості тексту й надання роз'яснень у перекладі науково-тех-

нічної літератури недостатньо висвітлене у вітчизняних перекладознавчих працях. Сучасні вимоги до цих видів перекладу передбачають не тільки передачу змісту оригіналу, а й оптимальне відтворення стилістичних характеристик тексту.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати вплив насиченості тексту спеціальною термінологією на частоту роз'яснень у науково-технічному перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття роз'яснення в перекладознавстві було впроваджене Ж.-П. Вінай і Ж. Дарбелне, які визначають його як «стилістичну техніку перекладу, що полягає в тому, що в мові перекладу робиться експліцитним те, що залишається імпліцитним у мові оригіналу, оскільки воно є зрозумілим або з контексту, або із ситуації» [22, с. 342]. Із того часу це поняття міцно вкоренилося в понятійному апараті перекладознавства й надихнуло на велику кількість теоретичних міркувань та емпіричних досліджень. Однією з важливих причин уваги перекладознавців до поняття роз'яснення як теоретичного, так і описового перекладознавства є, звичайно, впливова

гіпотеза щодо роз'яснення Ш. Блум-Кулка [12], згідно з якою роз'яснення є питомим для процесу перекладу незалежно від усіх інших факторів.

На початку 1990-х років сталося піднесення перекладознавства, заснованого на корпусах текстів, і роз'яснення почали розглядати як одну з кількох «універсалій перекладу», які розуміють як «лінгвістичні характеристики, що зазвичай трапляються в текстах, які перекладають, і які вважаються майже неминучими побічними продуктами процесу посередництва між двома мовами» [18, с. 43]. Твердження про універсальність роз'яснення для перекладу стимулювало проведення значної кількості досліджень, у ході яких дослідники намагалися знайти докази за чи проти гіпотези щодо роз'яснення.

По-перше, у перекладі термін *універсалія* не може розумітися в строгому значенні, з яким він уживається в лінгвістиці, де універсалії означають «ті властивості, які є спільними для всіх людських мов» [14, с. 195]. Оскільки переклад є динамічним явищем і виявляє набагато більш унікальні варіювання, аніж відносно стабільні граматичні структури певної мови, перекладознавство зазвичай поділяє більш помірковані погляди на поняття *універсалій*. Тому дослідження універсалій перекладу мають на меті відкриття «не існування явищ, які не допускають компромісів, а тенденцій, напрямків, закономірностей» [18, с. 78]. Проте навіть якщо наявність універсальної тенденції до роз'яснення в перекладі зазвичай і допускається, сучасні емпіричні відомості із цього питання є надзвичайно непереконливими, оскільки дослідження й доводять, і спростовують це припущення [17, с. 224].

У світлі вищезгаданого в нашій статті роз'яснення буде розглядатися у відриві від універсалістського погляду, для розчищення шляху до дослідження інших потенційно цікавих граней поняття. Виміром роз'яснення, що буде тут висунуте на передній план, є його функція індикатора перекладацької взаємодії «текст – контекст», яка може бути високорелевантною для наукоємної сфери науково-технічного перекладу. На основі вищеподаного визначення Вінай/Дарбелне, роз'яснення розуміється тут як техніка перекладу, в ході якої інформація (яка не виражається в словах, а вважається імпліцитною в тексті оригіналу (далі – ТО) або такою, яку можна вивести з контексту на основі тексту оригіналу) переміщується на текстову

поверхню тексту перекладу (далі – ТП). Ми пропонуємо інтерпретувати *ступінь насиченості текстів спеціальною термінологією* як потенційний фактор впливу на частоту та розподіл роз'яснень у науково-технічному перекладі. Ступінь насиченості спеціалізованих текстів спеціальною термінологією є специфічним описовим виміром у дослідженнях мови для спеціальних цілей (далі – МСЦ) і тому може бути високорелевантним для теоретичного опису й емпіричного дослідження науково-технічного перекладу (далі – НТП).

Поняття «ступінь насиченості тексту спеціальною термінологією» (нім. *Fachlichkeitsgrad*), яке було впроваджене в німецькі дослідження мови для спеціальних цілей (далі – МСЦ) Райнером Арнтцем, є функцією компетенції учасників спеціалізованого дискурсу щодо предмета розгляду [11, с. 195].

Компетенція щодо предмета розгляду, яку учасники дискурсу мають відносно теми їхнього спеціалізованого дискурсу, є одним з аспектів соціологічного виміру в дослідженнях МСЦ (разом із віком, соціальним статусом, культурною приналежністю й т. д. [20, с. 20]). Якщо розглядати спеціалізований дискурс із цього погляду, ми можемо сприймати комунікативні ситуації як симетричні або асиметричні. Симетричною комунікативною ситуацією була б комунікація між експертами з поточного предмета розгляду (*комунікація «експерт – експерт»*). За цієї форми комунікації можна стверджувати, що всі учасники комунікації мають однаково високий рівень знань стосовно теми тексту. Асиметрична комунікативна ситуація, з іншого боку, виникає під час комунікації між експертами та напівекспертами (знову ж таки стосовно поточного предмета розгляду) (*комунікація «експерт – напівексперт»*) і комунікації між експертами та неекспертами (*комунікація «експерт – дилетант»*). За останніх двох форм комунікації є дисбаланс між компетенцією щодо предмета розгляду експерта – ініціатора дискурсу й компетенцією інших учасників дискурсу, які мають статус напівекспертів чи неекспертів. Поняття «експерт» тут є константою, оскільки, як указує Ч. Варгас, «лише ті учасники, які мають специфічні знання в професійній сфері, набуті шляхом навчання, можуть продукувати їх та втручатися в процес продукування й сприйняття спеціалізованої комунікації» [21, с. 306]. Це означає, що для того, щоб комунікацію можна було назвати спеціалізованою, автор (або мовець) мусить мати

статус експерта стосовно теми розмови, у той час як компетенція реципієнтів щодо предмета розгляду може бути різною. Така класифікація відображає три типові комунікативні сценарії в науково-технічному дискурсі та перекладі, які є релевантними як із теоретичного, так і з практичного погляду. З теоретичного погляду комунікація «експерт – експерт» може (серед іншого) виявляти більшу лінгвістичну економію (наприклад, у формі сильнішої лексичної чи синтаксичної компресії), аніж комунікація «експерт – напівексперт» або «експерт – дилетант». Із практичного погляду ця економішша лінгвістична структура має наслідком те, що перекладачеві, можливо, доведеться мати вищий рівень знань щодо предмета розгляду, коли він перекладатиме дискурс «експерт – експерт», аніж коли він перекладатиме дискурс «експерт – напівексперт» або «експерт – дилетант».

Як уже згадувалося, три комунікативні конфігурації, що обговорювалися вище, тісно пов'язані зі ступенем насиченості наукового/технічного тексту спеціальною термінологією, і це було запропоновано в якості потенційного фактора впливу на частоту та розподіл роз'яснень в НТП. Очевидно, що ступінь насиченості спеціальною термінологією текстів за комунікації «експерт – експерт», як правило, буде дуже високим, оскільки експерти з певного предмета розгляду зазвичай обговорюватимуть цей предмет на дуже високому рівні складності та/або абстракції. Тексти за комунікації «експерт – напівексперт», з іншого боку, зазвичай характеризуватимуться помірним ступенем насиченості спеціальною термінологією, оскільки експерту, що братиме участь у комунікації, доведеться знижувати рівень складності/абстракції, щоб відповідати нижчому рівню знань напівексперта, що бере участь у комунікації. Те ж саме стосується текстів за комунікації «експерт – дилетант», які зазвичай матимуть досить низький ступінь насиченості спеціальною термінологією.

Р. Арнтц постулює два фактори, що визначають ступінь насиченості певного тексту спеціальною термінологією [11, с. 195–196]. Першим фактором є *складність предмета розгляду/теми тексту (вертикальна)*. Вертикальний ступінь складності залежить від частоти та складності спеціальних термінів та інших семіотичних знаків (малюнків, таблиць, діаграм і т. п.) у тексті. У той час як частота спеціальних термінів корелює з термінологічною щільністю тексту, складність термінології зазвичай відображає гли-

бину спеціалізації, з якою ставляться до теми (наприклад, термін «мотор» виявляє значно нижчу глибину спеціалізації, аніж термін «трифазний асинхронний мотор»). Це саме стосується й складності нелінгвістичних знаків, таких, як малюнки чи таблиці. Другим фактором, що визначає ступінь насиченості певного тексту спеціальною термінологією, є *спеціалізація тексту (горизонтальна)* в певній сфері. Горизонтальна спеціалізація може визначатися шляхом аналізу термінології, уживаної в тексті, і встановленням, чи ці терміни належать до специфічної сфери, сфери вищого рівня, або ж до більш базової сфери, що в більшості випадків також відображатиметься в складності термінології. Обґрунтуванням цього горизонтального параметра є те, що частота базових термінів зазвичай зменшується, коли збільшується ступінь спеціалізації тексту.

На основі цих вертикальних і горизонтальних параметрів Р. Арнтц [11, с. 203–204] розробив оціночну шкалу для ступенів насиченості спеціальною термінологією/ступенів складності науково-технічних текстів і пов'язав ці ступені з окремими жанрами, гаданими реципієнтами та вимогами до знань. Шкала містить одинадцять розділів спеціальної термінології, від енциклопедій і науково-популярних текстів до стандартів, патентів і звітів про застосування (табл. 1).

Якщо поєднати цю шкалу з трьома комунікативними конфігураціями, що обговорювалися вище, то комунікація «експерт – дилетант», вірогідно, покрила б ступені насиченості спеціальною термінологією від I до III/IV, починаючи з невеликих спеціальних знань у науковій/технічній підсфері або їхньої відсутності й закінчуючи знанням основ науки. Тексти на рівнях III та IV, вірогідно, призначалися б для дуже інформованих дилетантів, які (особливо на рівні IV) могли б уже наближатися до статусу напівексперта. Комунікація «експерт – напівексперт» покрила б приблизно ступені насиченості спеціальною термінологією від V до VI, починаючи з практичних знань у певній науковій/технічній підсфері й закінчуючи прикладними науковими/технічними знаннями. Комунікація «експерт – експерт» покрила б тоді ступені насиченості спеціальною термінологією від VII до XI, починаючи з доскональних теоретичних і прикладних знань у певній науково-технічній сфері й закінчуючи поєднанням дуже доскональних теоретичних і прикладних знань у науці й техніці.

Таблиця 1
Ступені насиченості спеціальною термінологією/ступені складності науково-технічних текстів за Р. Арнтцем (переклад українською мовою наш – І. Б.)

Ступінь насиченості спец. терм./ступінь складності	Жанр(и)	Гадані реципієнти	Потрібні спеціальні знання
I.	Енциклопедії, науково-популярні тексти	Дилетанти із загальним інтересом до науки та техніки	Спеціальні знання не потрібні або майже не потрібні
II.	Загальні довідкові видання у сферах науки й техніки	Люди зі специфічним інтересом до науки й техніки	Загальні спеціальні знання на базовому рівні
III.	Довідкові видання в певній науковій/технічній підсфері	Люди зі специфічним інтересом до певної наукової/технічної підсфери	Знання в певній науковій/технічній підсфері
IV.	Посібники та підручники для початкового рівня	Люди, яких цікавлять систематично представлені/систематичні базові знання	Знання основ науки
V.	Практично орієнтовані довідкові видання в певній науковій/технічній підсфері	Люди, яких цікавить практика певної наукової/технічної підсфери	Практичні знання в певній науковій/технічній підсфері
VI.	Рекламні статті в наукових журналах, інформація про продукт	Потенційні користувачі в професійному контексті	Прикладні наукові/технічні знання
VII.	Статті в наукових журналах	Експерти, яких цікавлять дуже специфічні галузі певної наукової/технічної підсфери	Глибокі теоретичні та прикладні знання в певній науковій/технічній підсфері
VIII.	Посібники з установалення й інструкції зі збирання	Експерти в дуже специфічній галузі певної наукової/технічної підсфери, що працюють у прикладному контексті	Доскональні прикладні знання в специфічній галузі певної наукової/технічної підсфери
IX.	Навчальні посібники	Студенти, науковці, що працюють у певній науковій/технічній підсфері	Глибокі теоретичні знання у сфері науки й техніки
X.	Звіти про дослідження	Науковці, яких цікавлять теоретичні питання	Комплексні та доскональні теоретичні знання у сфері науки/техніки
XI.	Стандарти, патенти, звіти про застосування	Інженери, відповідальні за планування систем	Дуже досконалі теоретичні та прикладні знання у сфері науки/техніки

Необхідно зазначити, що пов'язування різних форм спеціалізованої комунікації з різними ступенями насиченості спеціальною термінологією, судячи з необхідних спеціальних знань і гаданих реципієнтів, є досить простим. Проте це не стосується запропонованих жанрів, які можуть виявляти значні відмінності між своїми відповідними ступенями насиченості спеціальною термінологією. Наприклад, С. Гепферіх указує, що такі жанри, як описи патенту, є природно орієнтованими на дуже обмежену групу реципієнтів [16, с. 311]. З іншого боку, потенційна аудиторія дидактично-інструктивних текстів, таких, як підручники, інструкції з експлуатації й т. ін., є набагато більш гетерогенною, а тому може виявляти різні рівні знань, які треба буде відобразити в частці спеціальної термінології відповідних текстів. Тому видається, що деяким жанрам (таким, як патенти) можна приписати досить фіксований ступінь насиченості спеціальною термінологією, у той час як інші жанри можуть виявляти більші відхилення, що ускладнює приписування їм фіксованого місця на шкалі Р. Арнтца. Тому, хоча класифікація Р. Арнтца може бути дещо проблематичною в тому, що стосується запропонованих жанрів (які, можливо, слід тут розуміти як прототипи), він пропонує дуже докладну шкалу часток спеціальної термінології, гаданих реципієнтів і необхідних знань, які легко можна пов'язати з формами комунікації «експерт – експерт», «експерт – напівексперт» та «експерт – дилетант», що обговорювалися вище.

Корпус наукових/технічних текстів, проаналізований для того, щоб протестувати потенційний зв'язок між ступенем насиченості тексту спеціальною термінологією та частотою й розподілом роз'яснень у НТП, містить три основних підкорпуси: науково-технічний підкорпус, економічний підкорпус та юридичний підкорпус. Корпус, що аналізується тут, є частиною науково-технічного підкорпусу, який містить статті з наукових журналів, статті для конференцій, звіти про дослідження, інструкції з експлуатації, технічні специфікації, керівництва й т. п. [17, с. 9]. Науковий/технічний корпус, сформований для цієї статті, також складається з двох підкорпусів: підкорпусу УЗВ, що містить технічне резюме звіту про дослідження уловлювання та зберігання двоокису вуглецю, і автомобільного підкорпусу, що містить статтю експерта про технологію виготовлення поршнів. У таблиці 2 подається огляд наукового/технічного корпусу:

Як можна помітити, розглянувши таблицю 2, тексти корпусу належать до орієнтованого на прогрес описового типу текстів [16, с. 309]. Орієнтовані на прогрес описові тексти є продуктом подальшої підкласифікації інформативного типу текстів, про який можна стверджувати, що він є типовим різновидом текстів науково-технічного дискурсу.

Зв'язок перекладу між текстами оригіналу та перекладу в корпусі характеризується функціональною інваріантністю, тобто комунікативна конфігурація, на якій базується

Таблиця 2

Статистичний огляд наукового/технічного корпусу

Науковий/технічний корпус		
Підкорпус	Підкорпус УЗВ	Автомобільний підкорпус
Ступінь насиченості спец. термінологією	Середня («Експерт – напівексперт»)	Велика («Експерт – експерт»)
Напрямок перекладу	Англ. – нім.	Англ. – нім.
Предмет розгляду	Спеціальний звіт Міжурядової ради з боротьби зі зміною клімату про уловлення та зберігання двоокису вуглецю – технічне резюме	Вплив температури поршня та сірки в паливі на поршневі відкладення дизельного двигуна
Тип тексту	Орієнтований на прогрес описовий	Орієнтований на прогрес описовий
Жанр	Звіт про дослідження (технічне резюме)	Стаття в науковому журналі
Функціональна інваріантність перекладу	Так	Так
Слів у тексті оригіналу	6 972	6 619
Слів у тексті перекладу	6 350	7 074
Усього в УЗВ	13 322	
Усього в автомобільному		13,693
Загальна сума	27,015	

дискурс ТО, подібна до конфігурації, на якій базується дискурс ТП.

Таблиця 2 також показує, що дискурс «експерт – дилетант» у корпусі не представлений. Причиною є те, що корпус спочатку складався для більш всеохоплюючого дослідження, в якому особлива увага приділялася вимогам до знань перекладачів науково-технічних текстів і взаємодії «текст – контекст», ілюстрованих роз'ясненням [18].

Зараз переходимо до ступеня насиченості текстів корпусу спеціальною термінологією. Як можна побачити у таблиці 2, підкорпус УЗВ було класифіковано як дискурс «експерт – напівексперт» із середнім ступенем насиченості спеціальною термінологією, а автомобільний підкорпус було класифіковано як дискурс «експерт – експерт» із високим ступенем насиченості спеціальною термінологією. Обґрунтування цієї класифікації є таким: текст із автомобільного підкорпусу виявляє більшу складність і є загалом більш важким для розуміння, аніж текст УЗВ. Для того, щоб підвести під це враження міцну теоретичну й емпіричну базу, ми звернулися до критеріїв Р. Арнтца [11, с. 195–196] із визначення вертикальної складності тексту як одного з параметрів ступеня насиченості тексту спеціальною термінологією й проаналізували випадкову вибірку з 1000 слів із ТО кожного підкорпусу на предмет частоти та складності спеціальних термінів у цих вибірках. Аналіз вибірки УЗВ дав 110 спеціальних термінів із середньою складністю терміна 1,85 елементів (вільних кореневих морфем) на термін. Аналіз автомобільної вибірки дав 195 спеціальних термінів із середньою складністю терміна 2,17 елементів на термін. Таким чином, автомобільна вибірка містила більше спеціальних термінів, аніж вибірка УЗВ, і ці терміни також виявляли більшу середню складність терміна. Ці результати було взято в якості емпіричного підтвердження загального враження про те, що автомобільний підкорпус має вищий ступінь насиченості спеціальною термінологією, аніж підкорпус УЗВ.

Порівняно малий обсяг наукового/технічного корпусу вказує на головним чином

якісний підхід. Оскільки вважаємо роз'яснення потенційно дуже складною та багатогранною особливістю, яку не так просто повністю піддати автоматичному аналізу, було обрано корпус невеликого масштабу, який можна було б проаналізувати вручну на предмет випадків роз'яснення. У ході цього аналізу вручну ми шукали випадки, де в тексті перекладу вербалізувався, по суті, той самий зміст, що і в тексті оригіналу, але де в ТП була більша лексична чи структурна експліцитність, аніж у тексті оригіналу. Більш докладний опис цієї процедури аналізу корпусу, а також лінгвістичну класифікацію різних типів роз'яснень можна знайти у Р. Крюгера [18].

Почнемо обговорення результатів аналізу корпусу з макроскопічного погляду, детально зупиняючись на статистичних цифрах, отриманих у ході загального аналізу, і намагаючись інтерпретувати ці цифри. Потім перейдемо до більш мікроскопічного погляду й зосередимося на специфічному лінгвістичному вимірі роз'яснення. Обговоримо кілька прикладів роз'яснення, що належать до цього виміру, і спробуємо пов'язати їх із різними теоретичними міркуваннями, наведеними в цій статті.

У таблиці 3 подається огляд частоти та розподілу роз'яснень у двох підкорпусах наукового/технічного корпусу.

Як показує ця таблиця, випадків роз'яснення було виявлено більше в підкорпусі «експерт – експерт» (високий ступінь насиченості спеціальною термінологією), аніж у підкорпусі «експерт – напівексперт» (середній ступінь насиченості). Кількісна різниця є дуже вираженою – в автомобільному підкорпусі трапляється майже вдвічі більше випадків роз'яснення. Ці результати, хоча їх і отримано в ході аналізу досить малого обсягу відомостей, свідчать, що, здається, і справді є зв'язок між ступенем насиченості тексту спеціальною термінологією та частотою й розподілом роз'яснень у науково-технічному перекладі. -

Р. Крюгер ужив когнітивне лінгвістичне поняття «спільна основа» для моделювання спільних знань специфічних дискурсивних

Таблиця 3

Частота та розподіл роз'яснень у двох підкорпусах наукового/технічного корпусу

Підкорпус	Підкорпуси		Усього
	Підкорпус УЗВ («експерт – напівексперт»)	Автомобільний підкорпус («експерт – експерт»)	
Ступінь насиченості технічною термінологією	Середня («експерт – напівексперт»)	Велика («експерт – експерт»)	
Кількість роз'яснень	222	400	622

спільнот. Поняття спільної основи в його сучасній формі було запроваджене Г. Кларком [13, с. 93], який визначає спільну основу між учасниками дискурсу як «суму їхніх взаємних, спільних або колективних знань, переконань і припущень». Із цього погляду дискурс «експерт – експерт» характеризується дуже високим ступенем спільних знань або дуже широкою спільною основою між учасниками дискурсу, що стає все нижчою та вузьчою, коли ми рухаємося до комунікації «експерт – напівексперт» і «експерт – дилетант». Ці різні конфігурації спільної основи між авторами та читачами в рамках спеціалізованого дискурсу можна графічно представити таким чином (комунікацію «експерт – дилетант» включено сюди з ілюстративною метою):

Дуже широка спільна основа за комунікації «експерт – експерт» (яку відображає велика площа перетину двох відповідних кіл вище) дозволяє не вербалізувати (чи принаймні вербалізувати дуже стисло або концентровано) масу інформації, яка, як можна припустити, відома учасникам дискурсу. Це впливає, наприклад, із кооперативного принципу й особливо з його «максими щодо зв'язку», згідно з якою учасник дискурсу не має робити свій внесок до дискурсу більш інформативним, аніж це необхідно. Подібною концепцією є поняття Г. Кларк «планування відповідно до аудиторії», згідно з яким ми маємо пристосовувати наші комунікативні висловлювання (наприклад письмові тексти) до нашої гаданої аудиторії [13].

У спеціалізованому дискурсі ця тенденція до невербалізації чи стислої вербалізації інформації, яка, як можна стверджувати, є спільною основою між учасниками дискурсу, підсилюється «постулатом економії» [15]. Цей постулат вимагає досить сильної лексичної та синтаксичної стислості текстів у спеціалізованому дискурсі (наприклад шляхом використання багатоелементних композитів, зменшення кількості відносних підрядних речень або використання еліпсису) для того, щоб зробити цей дискурс настільки економним, наскільки це можливо. Якщо рухатися від комунікації «експерт – експерт» до комунікації «експерт – напівексперт», то спільна основа між учасниками дискурсу зменшується (що відображає менша площа перетину кіл на зображенні вище). Це зазвичай веде до зменшення ступеня лінгвістичної економії, оскільки для забезпечення розуміння в тексті треба експліцитно вербалізувати все більше й більше контекстуальної інформації. Ці різні ступені лінгвістичної економії в дискурсі «експерт – експерт» та «експерт – напівексперт» також пов'язані зі ступенем насиченості відповідних текстів спеціальною термінологією. Як видно зі шкали Арнтца, поданої вище, спеціальні знання, потрібні для розуміння науково-технічних текстів, стають усе глибшими в міру того, як насиченість цих текстів спеціальною термінологією збільшується. Ці знання є саме тими знаннями, які є спільною основою між експертами в певній сфері. Вони можуть залишатися значною

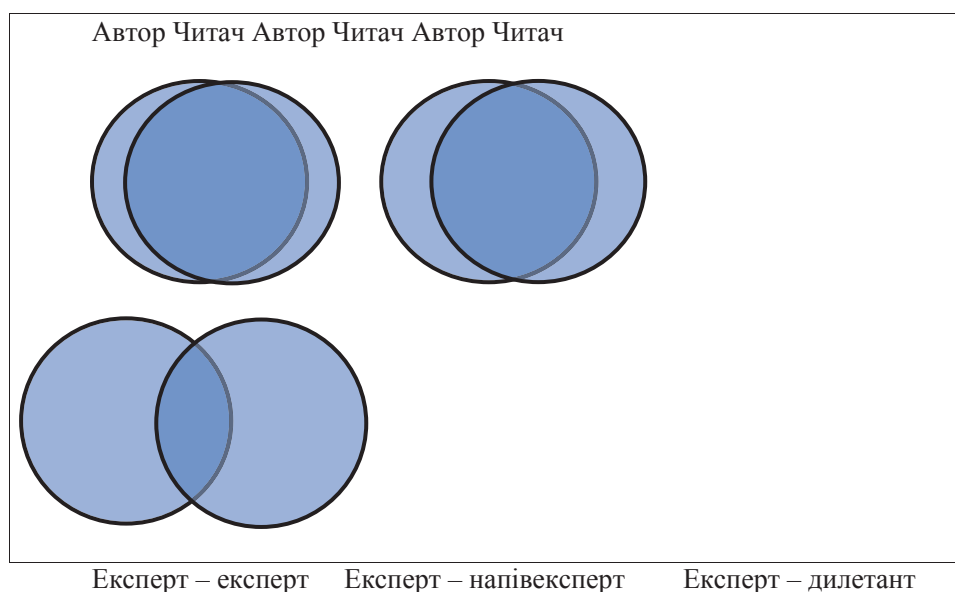

Рис. 1. Спільна основа комунікації «експерт – експерт, експерт – напівексперт та експерт – дилетант»

мірою невербалізованими чи імпліцитними в ході їхньої комунікації, збільшуючи лінгвістичну економію відповідного тексту.

Якщо взяти до уваги вищенаведене обговорення, то видається правдоподібним, що перекладачі, які працюють із текстами з високим ступенем насиченості спеціальною термінологією (що належать до дискурсу «експерт – експерт»), вірогідно, будуть стикатися з більшою кількістю дуже стислих або еліптичних (а тому відносно імпліцитних) структур, аніж у дискурсі «експерт – напівексперт» (і «експерт – дилетант»). Тому перекладачі дискурсу «експерт – експерт» можуть також мати більше нагод робити роз'яснення в ході перекладу. З іншого боку, тексти дискурсу «експерт – напівексперт» будуть зазвичай менш лінгвістично стислими чи еліптичними, аніж тексти дискурсу «експерт – експерт», оскільки спільна основа між учасниками дискурсу є меншою, і тому в тексті треба буде експліцитно вербалізувати більше інформації для забезпечення розуміння. Ця менша лінгвістична економія, вірогідно, даватиме перекладачам менше нагод вдаватися до роз'яснень у ході перекладу.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що загалом більша лінгвістична економія текстів, які виявляють високий ступінь насиченості спеціальною термінологією (який є функцією глибоких знань предмета розгляду учасників відповідного дискурсу «експерт – експерт»), дає перекладачам більше можливостей вдаватися до роз'яснень, аніж тексти дискурсу «експерт – напівексперт», що виявляють середній ступінь насиченості спеціальною термінологією. У світлі цього факту видається цілком виправданим, що перекладачі, отримуючи більше таких можливостей, будуть також використовувати більше цих можливостей для того, щоб робити роз'яснення в ході перекладу.

Із більш мікроскопічного погляду щодо роз'яснення акцентуємо на специфічному лінгвістичному вимірі поняття, а саме на роз'ясненні багатоелементних композитів ТО під час перекладу. Причиною акцентування

на цьому вимірі є те, що утворення складних слів є типовим засобом досягнення лінгвістичної економії в спеціалізованому дискурсі [15, с. 392], крім того, воно є одним із факторів, що сприяють вертикальній складності, а отже, і ступеню насиченості спеціалізованих текстів спеціальною термінологією. Тому утворення складних слів можна вважати типовою лінгвістичною характеристикою дискурсу «експерт – експерт» і (меншою мірою) «експерт – напівексперт». Роз'яснення, пов'язане з композитами, діє в семантичній площині «граматичної деталізації» та «граматичного підвищення» як потенційні лінгвістичні реалізації роз'яснення й відбувається, коли композити ТО «розпаковуються» у прийменникові групи слів ТП, роблячи таким чином семантичні зв'язки між різними елементами композита прозорими. Дослідження композитів у науково-технічному перекладі є актуальним не лише з теоретичного, але також і з практичного погляду. У зв'язку із цим М. Крайн-Кюле зазначає, що «композити <...> є однією з найскладніших проблем, з якими стикаються перекладачі, через відмінності в процесах утворення термінів у ТО і ТП і складність зв'язків між їхніми складниками <...>, а тому їхній семантично-прагматичний аналіз і переклад є дуже творчою діяльністю» [17, с. 267].

Отже, зосередившись на роз'ясненні, пов'язаному з композитами, ми можемо також висунути на передній план функціонування цього поняття в якості індикатора взаємодії «текст – контекст» у НТП, а також вимоги до знань, які мають мати перекладачі, що здійснюють такі роз'яснення.

У таблиці 4 подається огляд роз'яснень, пов'язаних із композитами, у двох підкорпусах наукового/технічного корпусу.

Як можна побачити, під час аналізу було виявлено 147 випадків роз'яснення, пов'язаного з композитами. Тому такі роз'яснення, пов'язані з композитами, становлять майже чверть від загальної кількості виявлених роз'яснень (147 із 622 випадків). Також можна побачити, що роз'яснень, пов'язаних із ком-

Таблиця 4

Роз'яснення, пов'язані з композитами, у двох підкорпусах

Підкорпус	Підкорпуси		Усього
	Підкорпус УЗВ	Автомобільний підкорпус	
Ступінь насиченості спеціальною термінологією	Середній («експерт – напівексперт»)	Високий («експерт – експерт»)	
Роз'яснення: композит → прийменникова група слів	29	118	147

позитами, значно більше в підкорпусі «експерт – експерт», який виявляє високий ступінь насиченості спеціальною термінологією. У той час як загальний розподіл роз’яснень між підкорпусами «експерт – експерт» і «експерт – напівексперт» становить приблизно 2:1 (400 проти 222 випадків), він становить майже 4:1, коли йдеться про роз’яснення, пов’язані з композитами. Це природньо, якщо взяти до уваги результати аналізу вибірки, що використовувалася для визначення ступеня насиченості спеціальною термінологією текстів корпусу. Якщо говорити про підкорпус «експерт – експерт», то цей аналіз виявив і більше спеціальних термінів, і більшу середню складність терміна (більш ніж два елементи терміна). Це свідчить про те, що текст оригіналу «експерт – експерт» містить більше (і більш складних) термінів-композитів, ніж текст оригіналу «експерт – напівексперт». Якщо наявність композиту ТО прирівнюється до можливості здійснити роз’яснення під час перекладу (розпакувавши його в прийменникову групу слів), то автомобільний текст оригіналу надав перекладачу більше таких можливостей, ніж текст оригіналу УЗВ, і видається обґрунтованим, що в цьому разі перекладач також використав більше цих можливостей, щоб здійснити роз’яснення.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізовано потенційний зв’язок між ступенем насиченості тексту спеціальною термінологією та частотою її розподілом роз’яснень у науково-технічному перекладі. Загальні результати аналізу корпусу текстів свідчать, що такий зв’язок насправді може існувати, при цьому значно більше роз’яснень трапляється в підкорпусі «експерт – експерт», який виявляє високий ступінь насиченості спеціальною термінологією, ніж у підкорпусі «експерт – напівексперт», що виявляє середній ступінь насиченості спеціальною термінологією. Ступінь насиченості тексту спеціальною термінологією є функцією спільної основи між учасниками дискурсу, при цьому широка спільна основа під час комунікації «експерт – експерт» зумовлює високу стислість інформації та лінгвістичну економію відповідних текстів. Висока лінгвістична економія може давати перекладачам більше можливостей для здійснення роз’яснень під час перекладу, якими б не були конкретні причини цих роз’яснень. Різноманітні приклади з корпусів «експерт – експерт» та «експерт – напівексперт» показали, що англійська мова видається більш придатною, ніж

німецька, до стиснення складних лексичних понять у високоекономічні багатоелементні композити, і цей факт стає все актуальнішим під час підвищення ступеня насиченості тексту спеціальною термінологією. Загальна здатність англійської мови зв’язувати більше кореневих морфем під час утворення композитів, ніж німецька, є граматичним явищем, що стає більш вираженим під час підвищення ступеня насиченості спеціальною термінологією, що може призводити до інакшої частоти й розподілу роз’яснень при протилежному напрямку перекладу. Це може бути цікавим аспектом для вивчення в ході майбутніх досліджень у цій сфері. У будь-якому разі автор сподівається, що ця стаття показала, що відділення роз’яснення від універсалістського погляду може відкрити інші цікаві виміри цього поняття, а також потенційні зв’язки між роз’ясненням і конкретними текстовими чи позатекстовими факторами, які, можливо, зрештою дадуть точнішу картину цього поняття, ніж та, яку можна побачити, якщо дивитися крізь призму універсалізму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарець О., Терещенко Л., Дубічинський В., Павлова Г. Основи українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Х., 2006. 135 с.
2. Дерді Е., Сахро А. Причини низької якості науково-технічного перекладу та шляхи їх подолання. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2011. С. 34–39.
3. Ібрагімова С. Проблеми перекладу науково-технічної літератури: навч. посіб.; НТУУ Київ. політехн. ін-т. К., 2008. 164 с.
4. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.
5. Коваленко А. Sci-tech Translation. Видавництво Лібра-Терра, 2010. 232 с.
6. Коровченко М. Проблематика перекладу англійських науково-технічних текстів українською мовою. НТІ. 2010. № 3. С. 55–59.
7. Саркісова А. Вивчення мовних стереотипів науково-технічної літератури. Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки. 2012. № 22, ч. 4. С. 177–183.
8. Цибулько Л. Труднощі розуміння сталих дієслівних словосполучень при читанні науково-технічної літератури. Теорет. і приклад. пробл. рус. філології: науч.-метод. сб. 2009. Вип. 17, ч. 1. С. 199–206.
9. Цимбал С. Навчання перекладу науково-технічного тексту студентів технічних спеціальностей. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. № 1, 2015. С. 46–50.
10. Черноватий Л., Карабан В. Переклад англійської економічної літератури: навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2007. 411 с.

11. Arntz R., Picht H., Mayer F. (1989). Einführung in die Terminologiearbeit. 6th ed. 2009. Hildesheim: Olms.
12. Blum-Kulka Sh. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. Juliane House and Shoshana Blum-Kulka (eds) (1986). Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies. Tübingen: Narr. P. 17–35.
13. Clark Herbert H. (1996). Using Language. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Comrie B. On Explaining Language Universals. Michael Tomasello (ed.) (2003). The New Psychology of Language. Volume 2. Mahwah: Erlbaum. P. 195–209.
15. Fijas L. Das Postulat der Ökonomie für den Fachsprachengebrauch. Hoffmann, Lothar, Kalverkämper, Hartwig and Herbert E. Wiegand (eds) (1998). Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Volume 1. Berlin/New York: de Gruyter. P. 390–397.
16. Göpferich S. A Pragmatic Classification of LSP Texts in Science and Technology. Target 7(1). P. 305–326.
17. Krein-Kühle M. Explication in Technical Translation: A Translational Universal? (2009). Translationswissenschaftliches Kolloquium I. Frankfurt/M.: Lang. P. 219–239.
18. Krüger R. Berlin: Frank and Timme The Interface Between Scientific and Technical Translation and Cognitive Linguistics. With Special Emphasis on Explication and Implication as Indicators of Translational Text-Context Interaction.
19. Laviosa S. Corpus-based Translation Studies. Theory, Findings, Applications. Amsterdam/New York: Rodopi.
20. Roelcke T. (1999). Fachsprachen. 3rd ed. 2010. Berlin: Schmidt.
21. Vargas Ch. A Pragmatic Model of Text Classification for the Compilation of Special-Purpose Corpora. Francisco Yus (ed.) (2005). Thistles. A Homage to Brian Hughes. Essays in Memoriam. Volume 2. Alicante: University of Alicante. P. 295–315.
22. Vinay J.-P., Darbelnet J. (1995). Comparative Stylistics of French and English (translated and edited by Juan C. Sager and M.-J. Hamel). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

УДК 811.111'25'373.43:791-57

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НЕОЛОГІЗМІВ Анімаційного серіалу «Сімпсони»

Бондаренко О.М.,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Запорізький національний технічний університет

У статті розглядаються складнощі перекладу нових лексичних одиниць анімаційного серіалу «Сімпсони», надаються приклади вдалого та невдалого перекладу, аналізуються способи перекладу, які дозволяють зберегти лексичні та семантичні особливості нових лексичних одиниць серіалу, що сприяє міжкультурній комунікації та ліпшому розумінню вихідної мови.

Ключові слова: неологізм, анімаційний серіал «Сімпсони», способи перекладу, калькування, транслітерація, транскрибування, пряме включення, міжкультурна комунікація.

В статье рассматриваются трудности перевода новых лексических единиц анимационного сериала «Симпсоны». Автор приводит примеры удачного и неудачного перевода, анализирует способы перевода, которые позволяют сохранить лексические и семантические особенности новых лексических единиц, способствуя межкультурной коммуникации и лучшему пониманию языка оригинала.

Ключевые слова: неологизм, анимационный сериал «Симпсоны», способы перевода, калькирование, транслитерация, транскрипция, прямое включение, межкультурная коммуникация.

Bondarenko O.M. "THE SIMPSONS" NEW WORDS TRANSLATION PECULIARITIES

The article draws attention to the complexities of "The Simpsons" new words translation. The author gives examples of apt and ill-considered options of translation from English into Ukrainian. The article emphasizes the necessity of choosing the translation methods helping to save lexical and semantic features of new words, thus promoting intercultural communication and better understanding of the original language.

Key words: neologism, animated sitcom "The Simpsons", translation methods, calquing, transliteration, transcription, direct inclusion, intercultural communication.

Постановка проблеми. Найважливішою умовою існування мови є її безперервний розвиток через появу нових слів. Процес пізнання світу, поява нових понять і нових номінацій,

зміни в суспільному житті, прогрес науки і техніки відбуваються безперервно, тому необхідно забезпечити мовців необхідною кількістю нових лексичних одиниць. В англій-